

Vardag och fest i gränslandet. Efter den första tidens chock fortsatte människorna i Berlin att leva sina vanliga liv – på var sin sida om muren.

I morgon är det tio år sedan Berlinmuren föll. Paul Frigyes berättar om hur oväntat den uppfördes och hur oväntat den föll.

Flykten in till friheten

Lördagen den 12 augusti 1961 var en het och loj dag i ett välmående Västberlin som andades växande välstånd och framgångsrik politisk konvalescens. Kafélivet porlade, stadsbor från öst och väst strosade längs Kurfürstendamm, semesterfirarna dāsade vid Wannsees stränder. Gränsövergångarna var fria och stadens delning bestod främst av skyltar påminnande om stormakternas faderskap.

Jubileum/Berlinmuren

Strax före midnatt, när restauranglivet tonat ut, började telefonen ringa hos USA-truppernas PR-chef i Västberlin: "Är det något på gång?", "Fler pendeltåg åker österut än västerut", "Det är fullt av soldater vid Brandenburger Tor", var några observationer. Han hade inga svar. Några varningar hade inte kommit. Men sent på kvällen hade tusentals soldater posterats ut vid gränsen och taggtråd rullades ut. Pendeltågen stoppades och västberlinarna uppmannades att lämna sektorn till fots. Exakt vid midnatt gav partifunktionären Erich Honecker order om stängning av gränsen. DDR:s radio avbröt musiken och tillkännagav att en mur skulle upprättas mot västs krigshetsare, subversiva aktiviteter och ekonomiska underminering av arbetarstaten. I gryningen började gatorna längs gränsen borras upp för att ge plats åt betongblock. I floden Spree sänktes ramar av taggtråd ned. Soldater stod i täta led. Söndagen blev gruffig och förvirrad när folk hindrades från att passera.

En delad stad

Det tog tid innan insikten sjunkit in: Berlin var delat och gränsen stängd. Att västkällorna inte hade förmått förutspå detta blev en av efterkrigstidens stora mysterier. Tecknen hade funnits där. Strömmen av DDR-flyktningar via Berlin hade tilltagit när skillnaden mellan livet i öst och väst blev mer uppenbar. 1961 blev situationen akut. Bara under juni-juli flydde 49 642 personer och lämnade gapande hål på arbetsplatser, i grann-

skap och skolbänkar. Det hade rapporterats om stora transporter av byggmateriel till Berlin. Rykten hade föranlett DDR:s partichef Walter Ulbricht att i tidningen Neues Deutschland i juni klargöra: "Ingen har för avsikt att bygga en mur" – materielen var avsedd för bostäder. Östs ekonomi blödde gravt av massflykten, men väst räknade med storpolitiska och byråkratiska utspel, inte betong.

Dagarna efter stängningen var staden i chock. Från väst kastades sten mot gränsvakterna, det skanderades om lynchning av Ulbricht, familjescener utspelades och det sjöngs sånger vid gränsen. Muren bröt mot andra världskrigets segrammarters traktat om Berlin, men västs ledare var rådvilla. Kennedy ville inte beordra militära insatser så länge Västberlin inte kränktes. Om Berlinblockaden 1953 hade varit det kalla krigets overtyr, blev muren dess fullskaliga manifestation.

Måndagen den 14 augusti höll Ulbricht ett kort tal till ungdomsministern vid Potsdamer Platz om det nödvändiga arbete som krävdes för att bygga ett rättvist samhälle. Vad kände han i detta ögonblick? Skam? Stolthet? Kanske lättnad.

I DDR fanns, till skillnad från i andra öststater, en tro på att det både var möjligt och en plikt att bygga ett rättvisare, socialistiskt samhälle. Det var ett led i uppgörrelsen med nazismen och den hade gått djupare i DDR än i Västtyskland. Var muren inte rentav en del av en moralisk reningsprocess? Även om planeconomins brister var uppenbara fanns det till synes rimliga förklaringar till DDR:s torfighet. Stora krigsskadestånd hade erlagts till Sovjet när Västtyskland göddes av Marshallhjälpen. Där fanns jämnare inkomster, gratis utbildning, kultur, bostäder och sjukvård. DDR kämpade för jämställdhet, fred och internationell solidaritet. Och arbetslösheten var avskaffad. Allt kostade på. Om solidariteten och en ekonomi planerade för folks verkliga behov skulle segra över konkurrenstan-kandet var obekväma beslut nödvändiga. Vägen till det solidariska samhället skulle kräva många obekväma beslut.

Relativt snabbt blev muren en del av vardagen, om än en absurd del. Om muren skar igenom ett hyreshus, revs husets östsidan. En bakgård och ett utedass i Västberlin kunde plötsligt hamna vid världens ände.

Så småningom ersattes de taggtrådskröta betongblocken av en fyra meter hög, slät cementmur, med ett runt krön som försvarade klättring. På östsidan skapades ett drygt 50 meter brett ingenmansland innanför en parallell östmur. Så sent som 1985 revs en kyrka i denna så kallade dödszon. Där inrättades även trädutlösta kulsprutor som automatiskt avfyrade kulor i en skjutvinkel på 180 grader. Gränsen till Västberlin var 16 mil lång (varav 43 kilometer i stads-kärnan) och bevakades från 302 vaktorn.

Muren blev en del av människors inre, i öst som i väst. Men om västberlinarnas tankar om öst åtföljdes av resignerade beklaganden, kunde östberlinarnas tankar om väst bli en besatthet, som en hemlig sexuell bejelse. Tanken på flykt närde kreativiteten och gav mening åt vardagen.

Drömmen om frihet

De första årens flykttförsök var raka. Gränsvakter skuttade över i obevakade ögonblick, några tjur-rusade och andra försökte spränga betongen. 1961–62 skedde 14 genombrytningar med tunga fordon. Men i takt med att muren och övervakningen moderniserades ökade raffinemanget. Inuti en trä-trumma för industrikabel transporterades fyra personer åt gången över gränsen. På en bilmodell kunde man plocka ut batteriet och låta en person krypa in i motorn från grillen. En kvinna sydde tre kompletta sovjetiska uniformer till vänner, varpå de från sin stora, svarta bil gjorde honnör mot gränsvakterna och vinkades förbi. En österrikare hyrde en sportbil i Västberlin som kunde köras under en nedfällt gränsområde om vindrutorna togs av. På återväg från Östberlin gasade han förbi med både flickvän och svärmor.

Tanken på att flyga de ynka 100 metrarna över muren fick stark

symbolkraft. En man löste upp-giften genom att gömma sig med familjen i en myndighetstoilet vid muren. På natten klättrade de upp på taket och kastade en hammare fäst i en lina till andra sidan. Vänner fäste en vajer som sen drogs upp till taket och fästes. Hängande i trissor kunde sen familjen svिसcha över muren en efter en. Sedan har vi tunnarna. Den största flykten skedde i en 145 meter lång tunnel, genom vilken 57 personer tog sig från ett hål vid ett utedass på bakgården till ett hus vid Bernauer Strasse för att dyka upp i ett nedlagt konditori i väst.

Flykterna ur DDR var, enligt nog, en flykt in i ett omgärdat, inmurat område. För dem som levde och verkade i DDR runt Berlin utgjorde den inmurade staden en ständigt närvarande och skrämmande lockelse. Det fanns anständiga östtyskar som såg muren som ett nödvändigt ont för att skydda ett i grunden rättvist samhällsbygge. Men döds-skjutningarna, minorna, vaktornen och strålkastarna över dödszonen påminde om en absurd grymhet som var svår att bärja sig från. Det samhälle som påstods skydda mot fascismen liknade den alltmer. När DDR-soldaten Dieter Wesa sköts av sina kompanikamrater blödde han till döds under en bro som i stora, stolta bokstäver bar texten "DDR – Fredens bastion i Tyskland". Eller den

Halt! Peter Fechter var 18 år när en kula stoppade honom.

Socialistisk Biedermeier

Slut på krig och slut på roffa freden har gjort sig bekväm. Till vänster soffan, till höger soffan och i mitten ett emblem.

Uppå läppen ett par teser, mattstump till och med på dass. Lyckligare än kineser mumsar medborgarna glass.

"Kapitalet" ger god ränta: egna bilen, målad röd. Till bönorna man kan sig vänta både sekt och russinbröd.

Alltid tro och aldrig tänka, vända jackan efter vind. Äppelkåka kinder blänka, mota Olle re'n i grind.

Broder, se, den röda fanan hänger varje veckoslut ur köksfönstret och med vanan ser Marx alltmör som Moritz ut.

KURT BARSCH (1968)

Öv: Knut Carlqvist

18-åriga Peter Fechter, som 1962 hade upptäckt en möjlig flyktväg nära Checkpoint Charlie. Han och en vän lyckades ta sig upp på muren, men när han såg sig om sköts han och föll bakåt. Där låg han och kvad på hjälp i 55 minuter under det att folk i väst ömsom kikade över muren, ömsom gafflade om att någon borde göra något. Sedan bars den döende Fechter bort av östtyska gränsvakter.

Totalt döddes drygt 160 personer i gränsområdet. 3 200 arresterades och över 60 000 dömdes för flykttförsök eller förberedelse till flykt. En sjättedel av DDR:s befolkning, över 3 miljoner, lämnade landet. 5 000 över muren, de flesta via Tjeckoslovakien och Ungern.

Tidsenlig deklaration

Det var Ungerns avspänningspolitik som ledde till murens oväntade fall. När Ungern symboliskt klippte taggtråden vid gränsen mot Österrike i september 1989 uppstod en oväntat stor flyktvåg, samtidigt som misstojer i DDR blommade ut i stora demonstrationer. Kommunistpartiet, lett av Honeckers efterträdare Egon Krenz, var dock inställt på avspänning – under ordnade former.

Lagom till kvällsnyheterna den 9 november kungjorde politbyråns Günther Schabowski att viseringslagarna var otidsenliga och att privatpersoner skulle få resa till väst. Det var ingen pompös deklaration, mer en lägmälad indikation om mer avspända förhållanden. Östberlinarnas tolkade den desto skarpare. Folkmassor rusade mot muren och krävde att bli genomsläppta. Och klockan 22.30 öppnades grindarna. Folk och fordon vällde in i väst, man klättrade upp på muren, dansade, skrattade och grät på gatorna. Västberlinarna mötte upp, delade ut choklad och blommor och kallade Trabant-bilarnas avgasmoln en "frihetens parfym".

Det som skulle bli lugn avspänning blev alltså en våldsam urladdning. Och muren visade sig ha varit viktigare för DDR än vad man på västsidan hade trott – öppnandet av den ledde inom ett år till republikens kollaps.

PAUL FRIGYES